

<https://doi.org/10.26565/2074-8922-2026-86-12>

УДК (UDC): 378.147

О. Е. КОВАЛЕНКО¹, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
e-mail: olenakovalenko@karazin.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8882-049X>

Т. В. КАЛІНІЧЕНКО¹, канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
e-mail: tetiana.kalinichenko@karazin.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7580-5773>

В. Б. КЕКАЛО¹,
аспірант кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
e-mail: viktor.kekalo@karazin.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4961-1476>

¹Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ПРОВІДНА МЕТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета. Метою статті є здійснення дефініційного аналізу понять «здоров'я» та «здоров'язбережувальне середовище», на підставі чого доведено, що провідною метою педагогічної діяльності є піклування про здоров'я здобувачів освіти шляхом створення в освітньому процесі саме такого, здоров'язбережувального середовища.

Методи. Методами дослідження, окрім низки загальнонаукових методів (аналіз, синтез, систематизація тощо), були певні емпіричні методи: вивчення філософської, медичної, психолого-педагогічної літератури та нормативно-правової документації.

Результати. Незважаючи на те, що освітня функція на будь-якому щаблі освіти є провідним аспектом діяльності педагога, найважливішим фактором в оцінці якості й ступеню навченості стає стан здоров'я здобувачів освіти. Таким чином, завданням сучасної освіти є забезпечення не тільки педагогічного, але й здоров'язбережувального ефекту, а також збереження стійкого функціонального стану організму й високого рівня працездатності здобувача освіти. Сьогодні поняття «здоров'язбережувальне середовище» стало в сучасній педагогічній науці загальноновизнаним. Тому суттєве значення має інтегральна дефініція поняття «здоров'язбережувальне середовище», згідно з якою здоров'язбережувальне середовище – це гнучка, негнітюча система, що розбудовується, й в основі якої лежить середовище перебування, і яка пов'язана зі сприятливим режимом організації життєдіяльності й комфортної емоційної складової для здобувача освіти. Основними характеристиками здоров'язбережувального середовища вважаються: загальний морально-психологічний клімат у закладі освіти; екологія й гігієна освітнього процесу; сучасний дизайн освітнього простору; оптимальний порядок життєдіяльності, навчання й розваг; інноваційні освітні проекти, технології й технологічні процеси, що відповідають підтримці здоров'я здобувачів освіти.

Висновки. Головні напрями педагогічної діяльності, орієнтованої на створення здоров'язбережувального середовища, передбачають певний комплекс заходів, реалізацію якого можна вважати основною метою педагогічної діяльності з формування здоров'язбережувального середовища в закладі освіти. Перспективою подальших досліджень може бути вдосконалення змісту підготовки майбутніх педагогів з орієнтиром на пріоритетне формування здоров'язбережувального освітнього середовища в закладі освіти, де вони будуть здійснювати свою педагогічну діяльність.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: здоров'я, здоров'язбережувальне середовище, провідна мета, головні напрями діяльності педагога.

Як цитувати: Коваленко О. Е., Калініченко Т. В., Кекало В. Б. Створення здоров'язбережувального середовища в освітньому процесі як провідна мета педагогічної діяльності. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2026. Вип. 86. С. 156-166. <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2026-86-12>

In cites: Kovalenko O. E., Kalinichenko T. V., Kekalo V. B. (2026). Creating a health-saving environment in the educational process as the leading goal of pedagogical activity. *Problems of Engineering Pedagogic Education*, (86), 156-166. <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2026-86-12> (in Ukrainian)

Постановка проблеми в загальному вигляді

З погляду аксіології, здоров'я людини є однією з базових соціальних і особистісних цінностей. Сьогодні й вітчизняні, й закордонні вчені змушені констатувати погіршення стану здоров'я молоді в контексті національної безпеки держави. Якісні трансформації, що відбуваються в соціально-політичному й економічному житті українського суспільства, пред'являють якісно нові вимоги до здоров'я сучасної людини. Екологічні й соціальні катаклізми, нестабільність життя, посилення технократизму й бездуховності, руйнування звичних підвалин і моральних орієнтирів – усе це створює реальну загрозу кризи гуманістичного суспільства. За цих умов існуюча система освіти шукає шляхи такої побудови освітнього процесу, яка б головною своєю метою проголошувала б збереження здоров'я підростаючого покоління. І сьогодні це завдання є пріоритетним. Незважаючи на те, що освітня функція на будь-якому щаблі освіти як і раніше залишається провідним аспектом діяльності педагога, найважливішим фактором в оцінці якості й ступеню навченості стає стан здоров'я здобувачів освіти.

Із усього викладеного вище впливає, що завданням сучасної освіти є забезпечення не тільки педагогічного, але й здоров'язбережувального ефекту, а також збереження стійкого функціонального стану організму й високого рівня працездатності здобувача освіти.

Не можна не відзначити, що для традиційної освіти на всіх її щаблях сьогодні існує характерна низка негативних тенденцій, таких як зниження пізнавальної активності учнів в освітній діяльності, уповільнення їхнього психічного й фізичного розвитку, погіршення здоров'я здобувачів освіти.

Сучасна система освіти, на превеликий жаль, не формує певної мотивації до ведення здорового способу життя. Найчастіше рекомендації з ведення здорового способу життя насаджуються

здобувачам освіти в повчальній формі, що не викликає позитивних емоційних відгуків. Та й дорослі люди часто не дотримуються норм здорового способу життя, що не залишається непоміченим підростаючим поколінням. У цій ситуації саме педагог міг би служити моделлю для наслідування в плані ставлення до здоров'я. Не можна не визнати, що у випускників закладів освіти ще не в достатній мірі сформоване ставлення до власного здоров'я як цінності, а також не сформована навичка ведення здорового способу життя. Вони в силу недостатнього життєвого досвіду й відповідних знань не спроможні оцінити вплив різних факторів навколишнього середовища на здоров'я сучасної людини та генофонд майбутніх поколінь.

Сьогодні очевидно та незаперечною є актуальність формування й розвитку здоров'язбережувального середовища для здобувачів освіти в освітньому процесі. Різні підходи до вирішення цієї проблеми були застосовані в сучасних наукових дослідженнях. Здоров'язбережувальне середовище для тих, яких навчають, в закладі освіти розглядається як ефективний інноваційний напрямок при побудові сучасного освітнього процесу.

В основному розглянуто методологічні підходи до проектування здоров'язбережувального змісту освіти, вивчено необхідні організаційно-педагогічні та гігієнічні умови для створення й розвитку здоров'язбережувального середовища, а також упровадження й підтримки здорового способу життя. Крім цього, оцінений соціально-педагогічний потенціал здоров'язбережувального середовища й виявлена його роль у системі освіти на різних її щаблях, досліджено й узагальнено способи й форми здоров'язбережувальної діяльності педагога. У проведених дослідженнях також не залишилися без уваги питання застосування здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі, а також різні аспекти внутрішнього моніторингу здоров'я

здобувачів освіти, включаючи питання становлення й розвитку охорони їх здоров'я. В Україні наразі реалізується національна й регіональна стратегії й політика, спрямовані на зміцнення здоров'я нації. Сьогодні в достатній мірі вивчені питання про вплив соціального середовища на здоров'я людини, а також вивчені й узагальнені питання ставлення до здоров'я як особистісної та соціальної цінності (аксіологічний підхід). Не залишився без уваги й досвід закордонних наукових шкіл, що сприяють здоров'ю (Д. Вілліам, Н. Віттої, А. Мун, Н. Бромлей тощо).

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема формування й розвитку здоров'язбережувального середовища для здобувачів освіти в системі освіти на різних її щаблях залишається актуальною. Значною мірою це обумовлено наявністю певної низки існуючих протиріч між:

- потребою держави в здорових громадянах і реальним погіршенням стану

здоров'я молодого покоління, а також низьким рівнем сформованості навичок і звичок здорового способу життя;

- існуючими моделями освітнього процесу із програмами створення в ньому здоров'язбережувального середовища й недостатньою їхньою затребуваністю у педагогічній практиці;

- потребою у створенні й розвитку здоров'язбережувального середовища в закладах освіти й відсутністю ефективної технології формування необхідних умінь і навичок при підготовці педагогів як загальноосвітньої, так і професійної шкіл.

Позначені протиріччя відбивають об'єктивно існуючу проблему, що полягає в необхідності підвищувати результативність педагогічної діяльності зі створення й розвитку здоров'язбережувального середовища в освітній установі й відсутністю відповідного базового цілепокладання в роботі педагогів як загальноосвітньої, так і професійної шкіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблему створення здоров'язбережувального середовища в своїх роботах розглядали українські та зарубіжні автори: Т. Бережна [1], Т. Йопа [9], А. Остапов [9], О. Пермяков [9], Т. Синиця [9], F. Razakova [14].

Різні аспекти формування здорового способу життя висвічували вчені: О. Бокшиц [2], Р. Довгаль [4], А. Бориславський [8], О. Невмержицька [8], М. К. Burkhonova [10], N. M. Umirova [10].

Формування готовності педагога до створення здоров'язбережувального середовища та застосування

здоров'язбережувальних технологій вивчали вітчизняні та іноземні вчені: С. Вишар [3], А. Гета [3], Т. Дука [5], В. Кекало [6], Л. Клеценко [3], Ю. Лук'янова [7], Е. Bitabarov [15], G. Bondarenko [13], Н. Davydenko [12], N. Kabus [11], S. Kara [11], S. Khatuntseva [11], S. Knysh [11], A. Laulanbekov [15], В. Maksymchuk [12], Т. Matviichuk [12], М. Naumenko [13], L. Nezhyva [13], S. Palamar [13], М. Portyan [11], V. Solovyov [12], J. Torybayeva [15], О. Vaschenko [13], Н. Vaskivska [13], О. Zhernovnykova [11].

Мета статті

Мета статті – здійснення дефініційного аналізу таких понять як «здоров'я» та «здоров'язбережувальне середовище», на підставі чого довести, що провідною метою педагогічної діяльності є

підвищення про здоров'я здобувачів освіти шляхом створення в освітньому процесі саме такого, здоров'язбережувального середовища.

Виклад основного матеріалу

Здоров'я людини є винятково важливою проблемою абсолютно для всіх часів і народів, а в 21 столітті вона стає першорядною. Сьогодні рівень здоров'я української молоді викликає серйозну тривогу вітчизняних і міжнародних

експертів. І важливою ознакою неблагополуччя є те, що стан здоров'я молодого покоління погіршився в порівнянні зі станом здоров'я їх ровесників років тридцять або сорок тому.

Для того, щоб оцінювати стан

здоров'язбережувального середовища, як рівноправного компонента здорового образу життєдіяльності людини, необхідно зрозуміти, що маємо на увазі під станом здоров'я взагалі. Найчастіше у цьому випадку дослідники посилаються на зміст формулювання, наданого Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ).

Так, ВООЗ під здоров'ям розуміє «стан повного фізичного, психічного й соціального благополуччя». Таким чином, ВООЗ формулює так звану триєдину концепцію здоров'я, що заважає повноцінному розумінню такого поняття як «здоров'я» і зводить його лише до фізичного аспекту. Однак запропоноване розуміння поняття «здоров'я» вказує на неможливість зводити уявлення про самопочуття тільки до його фізичного аспекту. Стан здоров'я є основою життєдіяльності людини, воно є складним багаторівневим явищем, що містить фізичний, психологічний, суспільний і педагогічний елементи. Згідно з поглядами вітчизняних і закордонних учених, формування та розвиток у людини індивідуального способу здорового життя з раннього підліткового віку вважається першорядною проблемою педагогічної науки.

Сучасною медичною наукою пропонується велика кількість формулювань, що характеризують поняття «здоров'я», що, безумовно, дає можливість сформулювати уявлення про це явище як єдине й різнорівневе одночасно. Проте необхідно відзначити, що будь-який експерт дає своє визначення, виходячи із власних позицій, відштовхуючись від суті відповідної науки.

Однак єдиного визначення, яке б абсолютно всіма сприймалося, дотепер не існує. Аналізуючи позиції різних дослідників феномена здоров'я, можна відзначити, що єдиного визначення здоров'я, яке вважалося б еталоном у загальноприйнятому виді, також немає. Кожна людина є здоровою відносно, та кожна людина у конкретних обставинах має можливість бути здоровою.

Найбільш часто вчені визначають поняття «здоров'я» як стан організму, усі частини якого нормально розвинені й правильно функціонують. Такий стан абсолютного здоров'я навряд чи існує в

житті й природі, тому що важко знайти організм, усі частини якого мали б нормальні розміри, силу, форму й структуру, й усі відправлення яких відбувалися б у достатній мірі правильно.

Також багато вчених розуміють здоров'я як стан рівноваги між адаптивними можливостями організму й постійно мінливими умовами середовища. Провідні спеціалісти в цій галузі, як правило, виділяють шість показників індивідуального здоров'я: 1) генетичні; 2) біохімічні; 3) морфологічні; 4) психологічні; 5) соціальні; 6) духовні. Стан здоров'я людини містить у собі біологічний стан здоров'я, суспільний стан здоров'я й внутрішній стан здоров'я. Також вчені часто виділяють зв'язок усвідомленого й неусвідомленого в людині, чим регулюється його моральне здоров'я. Багато хто з них вважає, що здоров'я – це властивість плину життя, коли воно логічно й прийнятно відбувається в природній і суспільній сферах, збагачуючись при цьому важливим внутрішнім миром конкретної людини. Окремі представники науки вказують на цілісність релігійного й фізичного початку в людині. Відповідно до їхніх поглядів, динамічний баланс на фізичному й суспільному рівнях гарантує адекватне формування індивіда в певному середовищі проживання. Поява ж протиріч між біологічною природою індивіда й середовищем його проживання в духовно-суспільній концепції соціуму обов'язково призводить до хворобливого, деструктивного ходу в стані організму людини.

Провідними спеціалістами в галузі здоров'язбереження, з опорою на ряд наукових праць, була зроблена спроба виявити сутнісні компоненти здоров'я. У такий спосіб було виявлено декілька концептуальних підходів до формування дефініції цього поняття. Розглянемо та проаналізуємо деякі з них докладніше.

Одне із запропонованих вченими визначень вказує на те, що здоров'я є нормальною функцією організму на всіх рівнях його організації.

Для такого визначення поняття «здоров'я», звичайна діяльність організму в цілому представляється як єдине ціле, що складається з основних частин, які утворюють феномен «здоров'я». При

такому розумінні здоров'я абсолютно для всіх анатомічних, фізичних, біохімічних показників людського організму визначаються загально визнані середньостатистичні норми. Організм є здоровим у тому випадку, якщо відомості й характеристики його функцій значуще не відхиляються від середнього значення. Розбіжність із загально визнаними нормами визначається як захворювання. Однак не будь-яка розбіжність із загально визнаними нормами є певним захворюванням. Поріг між хворобою й нормою не є чітким, він значною мірою є індивідуальним. У такому випадку те, що для одних є нормою, для інших є вже захворюванням. І через це в науці використовується слово «передхвороба» (преморбідний стан). У такий спосіб зазначають перехідне положення від здоров'я до хвороби. Стан «передхвороби» у людини хоча й характеризується конкретними хворобливими рисами, однак він ніяк не порушує здоров'я.

Наступне визначення, яке ми розглянемо, зазначає, що здоров'я є динамічною рівновагою організму і його функцією взаємодії з навколишнім середовищем.

Такого роду розуміння здоров'я як балансу у визначенні здоров'я можна зустріти з давніх часів. Давньогрецький мислитель, вчений і лікар Піфагор розумів під здоров'ям рівновагу й згоду, а під захворюванням – їх порушення. Гіпократ вважав людину здоровою у випадку, якщо в неї між абсолютно всіма органами тіла був баланс та відповідність, а англійський філософ, соціолог, біолог, економіст і публіцист Г. Спенсер характеризував стан здоров'я як підсумок, який установив рівновагу внутрішніх відносин із зовнішніми.

Цікавим з наукового погляду є визначення, згідно з яким стан здоров'я характеризується можливістю організму адаптуватися до регулярно мінливих обставин життя в навколишньому середовищі, можливістю зберігати стабільність внутрішнього середовища організму, забезпечуючи багатобічну й типову життєдіяльність, підтримуючи живий початок в організмі. Подібний критерій є досить популярним у визначеннях здоров'я. Тут зроблено

наголос на адаптацію як єдину, основну й багатоцільову ознаку біосистеми, а здоров'ям вважається відсутністю захворювання, хворобливих змін і станів.

Наступна з розглянутих дефініцій здоров'я деякою мірою зовсім тривіальна, тому що прямо з нею зв'язують поняття самопочуття. І висновок з нього не суперечить формальній логіці: здоровіше населення, що має гарне самопочуття, не має потреби в медичній допомозі.

Також під станом здоров'я розуміємо можливість повного здійснення основних суспільних функцій. Таке розуміння, крім того, застосовується в численних визначеннях самопочуття й характеризує важливість ролі індивідуума в суспільному житті.

Здоров'ям також вважається повна гармонія фізіологічного, внутрішнього, інтелектуального й соціального стану людини. Це гармонійність внутрішніх фізіологічних і зовнішніх соціальних сил утворює правило цілісності організму, сили якого спрямовані на збалансовану взаємодію всіх органів і саморегуляцію. Ця ознака аналогічна визначенням здоров'я, наведеним у преамбулі Статуту ВООЗ від 1948 року, яке дотепер використовується, незважаючи на те, що воно все частіше зазнає критики.

Не можна не звернути уваги ще на одну обставину у визначенні такого явища, як здоров'я. Так, одними вченими здоров'я трактується як певний стан, іншими – як динамічний процес, а треті взагалі залишають без уваги це питання. Аналіз таких підходів дає можливість дійти висновку, що здоров'я, як стан, характеризується в найбільш ранніх визначеннях цього поняття. Однак усі фахівці схиляються до думки, що стан здоров'я являє собою динамічну його характеристику. При цьому, згідно з ретроспективним аналізом, потрібно констатувати, що праві й ті експерти, які при характеристиці здоров'я ніяк не схильні абсолютизувати належність цього поняття тільки до тієї або іншої групи явищ – або ж стану, або ж процесу. Таким чином, можна стверджувати, що здоров'я можна розглядати і як статичний стан, і як динамічний, оскільки має місце процедура його формування й заощадження, розвитку біопсихологічних і фізичних функцій,

здійснення суспільної діяльності й властивої людині здатності працювати, домагаючись усе більшої й більшої тривалості життя.

Примітно також те, що як би не розходилися фахівці у визначенні поняття «здоров'я», їхня основна увага націлена на виявлення елементів, які забезпечують безпеку організму як біологічної системи, його повсякденний життєвий процес. Поняття «здоров'я» та «надійність» у цьому сенсі у значною мірою ідентичні. У розглянутих варіантах йдеться про відсутність тих або інших істотних патологій у функціонуванні організму і його компонентів. Також існує велика кількість розбіжностей і в способах трактування застосовуваних загальноновизнаних норм при визначенні станів здоров'я або нездоров'я. Можна, наприклад, визначати норму фізичного стану організму людини відповідно до існуючої концепції надійності біологічної системи, що спирається на загальнобіологічний закон усього живого, що і є базовим принципом функціонування системи людського організму в цілому. Надійність біосистеми гарантує також її здатність до пристосування й компенсації деструктивних впливів, а також точність і швидкість використання зворотних зв'язків при високій активності взаємодії всіх ланок саморегулювальних підсистем, що входять до неї.

Біологічна безпека формується в ході онтогенетичного й філогенетичного розвитку організму людини. У першому випадку вона проходить етапи формування, які значною мірою обумовлені віковими стадіями онтогенезу й, у першу чергу, етапом раннього віку. У випадку якщо цей етап був сприятливим, то в дорослому віці чітко прослідковується добре помітна надійність фізіологічної системи. Однак, як будь-яку складну систему, систему життєдіяльності людину доцільно розглядати не лише в біологічному аспекті. Необхідно відзначити, що не меншу значимість мають дефініції такого поняття, як «самопочуття», яке має соціальну й загальнопсихологічну складову. І кожен певний стан здоров'я людини, іменованій самопочуттям, характеризується відмітними рисами свого прояву.

Історично склалося, що проблема

зміцнення здоров'я, профілактики й лікування захворювань, а також зміцнення захисних сил організму з незапам'ятних часів перебуває в полі зору класичної медицини. Однак розуміння сутності й способів збереження здоров'я, які сполучені із соціальними й організаційно-педагогічними завданнями, ще не сформувалося належною мірою. Проте необхідно відзначити, що в організмі людини, у її психіці існують механізми, які спрямовані на збереження здоров'я людини й забезпечення його надійності.

Розглядаючи людину як складну цілісну систему, як правило, значною мірою акцентують увагу на таких складових його самопочуття: фізіологічному (соматичному), психологічному, моральному, соціальному. Таким чином, стан здоров'я – це такий стан людини, який характеризується не тільки відсутністю захворювань або фізичними вадами, але й абсолютним фізичним, внутрішнім і соціальним благополуччям.

Справедливості заради необхідно визнати, що поняття «здоров'язбережувальне середовище» стало в сучасній педагогічній науці загальноновизнаним. Воно включає певний комплекс заходів, спрямованих на профілактику так званих «шкільних захворювань» і поліпшення самопочуття учасників освітнього процесу (здобувачів освіти й педагогів) шляхом введення здоров'язбережувальних технологій.

Поняття «здоров'язбережувальне середовище» значною мірою спирається на трактування поняття здоров'я. І сьогодні суттєве значення має така інтегральна дефініція поняття «здоров'язбережувальне середовище».

Здоров'язбережувальне середовище – це гнучка, негнітюча система, що розбудовується, й в основі якої лежить середовище перебування, і яка пов'язана зі сприятливим режимом організації життєдіяльності й комфортної емоційної складової для здобувача освіти.

Ефект здоров'язбережувального середовища забезпечується реалізацією певної сукупності умов:

– *соціально-педагогічних*, які розуміють як створення комфортних умов для здобувачів освіти з урахуванням їхнього суспільного статусу, а також відбір

освітніх технологій, спрямованих на збереження здоров'я. До цієї групи умов, як правило, відносять: стимулювання мотивації суб'єктів педагогічного процесу на саморозвиток культури здоров'я, індивідуально-рольова участь здобувачів освіти в заходах оздоровчого характеру, формування потреб здорового способу життя, використання здоров'язбережувальних педагогічних технологій;

– *медико-педагогічних*, які мають на увазі забезпечення фізичної, фізіологічної, психічної й психологічної адекватності здобувача освіти у постійно мінливому навколишньому середовищі закладу освіти, а також навчання його пізнанню себе й свого здоров'я, умінню здійснювати профілактику своїх власних захворювань;

– *санітарно-гігієнічних*, до яких відносять вимоги до: будинку й споруджень, де здійснюється освітній процес; природньому й штучному освітленню; повітряно-тепловому режиму; устаткуванню приміщень; організації харчування; роботи й розваг; утримання приміщень у чистоті;

– *організаційних*, які припускають: раціональне матеріально-технічне оснащення закладу освіти; кадрове забезпечення закладу освіти; розробку й реалізацію змісту й структури керування освітньою й оздоровчою роботою; проведення моніторингу здоров'я здобувачів освіти; високу компетентність в галузі здоров'язбереження всіх учасників освітнього процесу (педагогів, керівника закладу освіти, здобувачів освіти й батьків); наявність ресурсних можливостей і вміле їх використання в управлінні керівниками освітніх установ.

У якості основних характеристик здоров'язбережувального середовища можна назвати:

- загальний морально-психологічний клімат;
- екологію й гігієну освітнього процесу;
- сучасний дизайн освітнього простору;
- оптимальний порядок життєдіяльності, навчання й розваг;
- інноваційні освітні проекти, технології й технологічні процеси, що

відповідають підтримці здоров'я здобувачів освіти й шадного викладання.

Сьогодні можна з повною впевненістю стверджувати, що педагог у змозі забезпечити майже всі вищезгадані умови з метою підтримки на необхідному рівні здоров'я здобувачів освіти. Для цього необхідно здійснювати викладацьку діяльність таким чином, щоб навчання й виховання не завдавали шкоди здоров'ю здобувачів освіти.

Ґрунтуючись на викладене вище уявлення щодо суті здоров'язбережувального середовища, необхідно виділити провідну її характеристику, згідно з якою базове для неї поняття «здоров'я» розглядається як єдність фізіологічних, психологічних і духовних складових. Відповідно до такої характеристики об'єкта здоров'язбереження в освітній установі, необхідно вважати баланс нормального фізіологічного стану здобувачів освіти і їхнього психологічного й внутрішнього благополуччя.

У цьому зв'язку необхідно акцентувати роль педагога в реалізації здоров'язбережувального підходу щодо здобувачів освіти. Головні напрямки педагогічної діяльності, орієнтованої на їх оздоровлення, може містити такий комплекс заходів:

– переконує здобувачів освіти в необхідності зміцнення їх здоров'я як для успішного навчання, так і для здійснення їх надій і задумів на майбутнє життя й трудову діяльність;

– знайомить своїх слухачів з основними положеннями науки про здоровий спосіб життя – валеологією. Установлені нею закономірності повинні лягати в основу індивідуального плану оздоровлення кожного здобувача освіти;

– допомагає здобувачам освіти скласти індивідуальні плани оздоровлення з урахуванням стану їх здоров'я, особистих особливостей і домашніх умов;

– консультиється з відповідними лікарями про зміст індивідуальних планів оздоровлення для здобувачів освіти;

– застосовує здоров'язбережувальні й здоров'япокрощувальні технології в процесі навчання й виховання;

– проводить необхідні санітарно-

гігієнічні й профілактичні заходи у своїх навчальних групах, де здійснює педагогічну діяльність;

– подає здобувачам освіти особистий приклад відповідального ставлення до власного здоров'я.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. Незважаючи на те, що освітня функція на будь-якому щаблі освіти є провідним аспектом діяльності педагога, найважливішим фактором в оцінці якості й ступеню навченості стає стан здоров'я здобувачів освіти. Таким чином, завданням сучасної освіти є забезпечення не тільки педагогічного, але й здоров'язбережувального ефекту, а також збереження стійкого функціонального стану організму й високого рівня працездатності здобувача освіти.

2. Здоров'я людини є винятково важливою проблемою абсолютно для всіх часів і народів, а в 21 столітті вона стає першорядною. Сьогодні рівень здоров'я української молоді викликає серйозну тривогу вітчизняних і міжнародних експертів. І важливою ознакою неблагополуччя є те, що стан здоров'я молодого покоління погіршився в порівнянні зі станом здоров'я їх ровесників років тридцять або сорок тому.

3. Провідними спеціалістами в галузі здоров'язбереження була зроблена спроба виявити сутнісні компоненти здоров'я. Більшість із них доходять висновку, що здоров'я можна розглядати і як статичний стан, і як динамічний, оскільки має місце процедура його формування й заощадження, розвитку біопсихологічних і фізичних функцій, здійснення суспільної діяльності й властивої людині здатності працювати, домагаючись усе більшої й більшої тривалості життя.

4. Сьогодні поняття «здоров'язбережувальне середовище» стало в сучасній педагогічній науці

Реалізацію цього комплексу заходів можна вважати основною метою педагогічної діяльності з формування здоров'язбережувального середовища в закладі освіти.

загально визнаним. Тому суттєве значення має інтегральна дефініція поняття «здоров'язбережувальне середовище», згідно з якою здоров'язбережувальне середовище – це гнучка, негнітюча система, що розбудовується, й в основі якої лежить середовище перебування, і яка пов'язана зі сприятливим режимом організації життєдіяльності й комфортної емоційної складовій для здобувача освіти.

5. Основними характеристиками здоров'язбережувального середовища вважаються: загальний морально-психологічний клімат в закладі освіти; екологія й гігієна освітнього процесу; сучасний дизайн освітнього простору; оптимальний порядок життєдіяльності, навчання й розваг; інноваційні освітні проекти, технології й технологічні процеси, що відповідають підтримці здоров'я здобувачів освіти.

6. Головні напрямки педагогічної діяльності, орієнтованої на створення здоров'язбережувального середовища, передбачають певний комплекс заходів, реалізацію якого можна вважати основною метою педагогічної діяльності з формування здоров'язбережувального середовища в закладі освіти.

Перспективою подальших досліджень може бути вдосконалення змісту підготовки майбутніх педагогів щодо корегування їхнього цілепокладання з орієнтиром на пріоритетне формування здоров'язбережувального освітнього середовища в закладі освіти, де вони будуть здійснювати свою педагогічну діяльність.

Конфлікт інтересів

Автори засвідчують, що, незважаючи на те, що один із авторів статті є членом редакційної колегії цього журналу, процес рецензування, прийняття рішення щодо публікації та редагування проводилися незалежно, без його участі чи впливу. Будь-які потенційні конфлікти інтересів були повністю усунені шляхом зовнішнього контролю процесу.

Внесок авторів: усі автори зробили однаковий внесок у цю роботу.

В роботі не використано ресурс штучного інтелекту.

Список використаної літератури

1. Бережна, Т. Сформованість здоров'язбережувального середовища у закладах загальної середньої освіти. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія*. 2023. №2. С. 23-30. <https://doi.org/10.54929/pmtp-2023-2-03-01>
2. Бокшиц, О., Каменська, І. Соціально-психологічні чинники формування здорового способу життя майбутніх педагогів професійного навчання. *Society. Document. Communication*. 2022. Вип. 17. С. 34-59. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-17-34-59>
3. Вишар, Є., Клеценко, Л., Гета, А. Сучасні аспекти застосування соціально-психологічних здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності. *Наука і техніка сьогодні. Серія: Право, Економіка, Педагогіка, Техніка, Фізико-математичні науки*. 2022. № 6(6). С. 114-122. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6\(6\)-114-122](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6(6)-114-122)
4. Довгаль, Р. Сучасні підходи до формування цінностей здорового способу життя в майбутніх педагогів професійного навчання. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2024. Вип. 82. С. 221-229. <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-221-229>
5. Дука, Т. М. Психолого-педагогічний супровід формування готовності майбутнього педагога до роботи зі здоров'язбережувальними технологіями. *Педагогічні науки*. 2017. Том 3. № 78. С. 205-209. <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3495/3091>
6. Кекало, В. Здоров'язбережувальна компетентність як складова професійної компетентності майбутнього інженера-педагога. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2025. Вип. 84. С. 201-212. <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2025-84-17>
7. Лук'янова, Ю. С. Формування готовності майбутніх педагогів професійного навчання до використання здоров'язберігаючих технологій у професійній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків: УІПА, 2011. 240 с.
8. Невмержицька, О., Бориславський, А. Шляхи формування в учнівської молоді потреби в здоровому способі життя. *Молодь і ринок*. 2022. № 1/199. С. 67-71. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.254057>
9. Рибалко Л. М., Пермяков, О. А., Синиця, Т. О., Остапов, А. В., Йопа, Т. В. Організація здоров'язбережувального середовища в закладі вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 3. С. 106-110. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.21>
10. Burkhonova, M. K., Umirova, N. M. Pedagogical conditions of formation of healthy lifestyle skills in future primary education teachers. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, Progressive Academic Publishing, UK*. 2023. Vol. 11(3). Pp. 43-48. URL: <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2023/11/Full-Paper-PEDAGOGICAL-CONDITIONS-OF-FORMATION-OF-HEALTHY-LIFESTYLE-SKILLS-IN-FUTURE-PRIMARY-EDUCATION.pdf>
11. Khatuntseva, S., Kabus, N., Portyan, M., Zhernovnykova, O., Kara, S., Knysh, S. The Method of Forming the Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students. *Revista Românească Pentru Educație Multidimensională*. 2020. Vol. 12. Iss. 1. Pp. 185-197. <https://doi.org/10.18662/rrem/208>
12. Maksymchuk, B., Matviichuk, T., Solovyov, V., Davydenko, H., Soichuk, R., Khurtenko, O., Groshovenko, O., Stepanchenko, N., Andriychuk, Y., Grygorenko, T., Duka, T., Pidlypniak, I., Gurevych, R., Kuzmenko, V., Maksymchuk, I. Developing Healthcare Competency in Future Teachers. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. Vol. 12 (3). Pp. 24-43. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/307>
13. Palamar, S., Nezhyva, L., Vaskivska, H., Vaschenko, O., Bondarenko, G., Naumenko, M. Health-Saving Competence of Future Primary School Teachers: Indicators of Development. *III International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence 2020 (ISC-SAI 2020), Advances in Economics, Business and Management Research*. 2021. Vol. 129. Pp. 307-315. <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.200318.038>
14. Razakova, F. S. Additional professional education of teachers in the field of health saving: problems and solutions. *Web of Scientist: Snternational Scientific Research Journal*. 2022. Vol. 3. No. 4. Pp. 293-299. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/VHQS4>
15. Torybayeva, J., Laulanbekov, A., Bitabarov, E. Modeling the process of formation health-saving competence of a future teacher. *Bulletin «Ablai Khan University of International Relations and World Languages»*. Series «Pedagogical sciences». 2022. Vol. 67. No 4. Pp. 23-34. <https://doi.org/10.48371/PEDS.2022.67.4.002%20>

Стаття надійшла до редакції 15.01.2026
Стаття рекомендована до друку 23.02.2026
Опубліковано 31.05.2026

O. E. KOVALENKO¹, DSc (Pedagogical Sciences), Professor,
Professor of the Department of Pedagogy, Methods and Management of Education
e-mail: olenakovalenko@karazin.ua , ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8882-049X>

T. V. KALINICHENKO¹, PhD (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy, Methods, and Management of Education
e-mail: tetiana.kalinichenko@karazin.ua , ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7580-5773>

V. B. KEKALO¹,
PhD Student of the Department of Pedagogy, Methods and Management of Education
e-mail: viktor.kekalo@karazin.ua , ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4961-1476>

¹V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Square Kharkiv, 61022, Ukraine

CREATING A HEALTH-SAVING ENVIRONMENT IN THE EDUCATIONAL PROCESS AS THE LEADING GOAL OF PEDAGOGICAL ACTIVITY

The **purpose** of the article is to carry out a definitional analysis of the concepts of “health” and “health-saving environment,” on the basis of which it is proven that the leading goal of pedagogical activity is to care for the health of students by creating such a health-preserving environment in the educational process.

Methods. In addition to a number of general scientific methods (analysis, synthesis, systematization, etc.), certain empirical methods were used in the research: studying philosophical, medical, psychological, and pedagogical literature and regulatory and legal documentation.

Results. Despite the fact that the educational function at any level of education is the leading aspect of a teacher's activity, the most important factor in assessing the quality and degree of learning is the health of students. Thus, the task of modern education is to ensure not only a pedagogical but also a health-preserving effect, as well as to maintain a stable functional state of the organism and a high level of working capacity of the student. Today, the concept of a “health-promoting environment” has become widely recognized in modern pedagogical science. Therefore, the integral definition of the concept of a “health-promoting environment” is of great importance, according to which a health-promoting environment is a flexible, non-oppressive system that is being developed and is based on the environment in which it exists, and which is associated with a favorable regime of organization of life activities and a comfortable emotional component for the student. The main characteristics of a health-promoting environment are considered to be: the general moral and psychological climate in the educational institution; the ecology and hygiene of the educational process; modern design of the educational space; an optimal order of life, learning, and entertainment; innovative educational projects, technologies, and technological processes that support the health of students and gentle teaching.

Conclusions. The main directions of pedagogical activity aimed at creating a health-promoting environment involve a specific set of measures, the implementation of which can be considered the main goal of pedagogical activity in forming a health-promoting environment in an educational institution. The prospect for further research may be to improve the content of training for future teachers with a focus on the priority of creating a health-promoting educational environment in the educational institution where they will carry out their pedagogical activities.

KEY WORDS: *health, the health saving environment, the leading goal, the main directions of pedagogical activity.*

Conflict of interest

The authors certify that, although one of the authors of the article is a member of the editorial board of this journal, the peer review, publication decision, and editorial processes were conducted independently, without their participation or influence. Any potential conflicts of interest were fully mitigated through external oversight of the process.

Authors Contribution: all authors have contributed equally to this work.
The work does not use artificial intelligence resources.

References

1. Berezhna, T. (2023). Formation of Health-Saving Environment of Institutions of General Secondary Education. *Problems of Modern Transformations. Series: Pedagogy and Psychology*, (2), 23–30.

- <https://doi.org/10.54929/pmtp-2023-2-03-01> (In Ukrainian).
2. Bokshyts, O., Kamenska, I. (2022). Social and psychological factors of forming a healthy lifestyle of future teachers of vocational education. *Society. Document. Communication*, 17, 34-59. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-17-34-59> (In Ukrainian).
 3. Vyshar, Ye. V., Kletsenko, L. V., Geta, A. V. (2022). Modern aspects of application of social-psychological health and conservation technologies in professional activity. *Science and Technology Today. Series "Pedagogy", Series "Law", Series "Economy", Series "Technology", Series "Physical and Mathematical Sciences"*, 6 (6), 114-122. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6\(6\)-114-122](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-6(6)-114-122) (In Ukrainian).
 4. Dovhal, R. (2024). Modern approaches to the formation of healthy lifestyle values in future vocational teachers. *Problems of Engineering Pedagogic Education*, 82, 221-229. <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2024-82-221-229> (In Ukrainian).
 5. Duca, T. M. (2017). Psychological and pedagogical support of forming the prepared-ness of the future teacher to work with health-saving technologies. *Pedagogical sciences*, 3(78), 205-209. <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3495/3091> (In Ukrainian).
 6. Kekalo, V. (2025). Health-saving competence as component of professional competence of future engineer-teacher. *Problems of engineering pedagogic education*, 84, 201-212. <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2025-84-17> (In Ukrainian).
 7. Luk'ianova, Yu. S. (2011). Formation of readiness of future engineers-teachers for use of health saving technologies in professional activity: dissertation ... candidate of pedagogical sciences: 13.00.04. Kharkiv. (In Ukrainian).
 8. Nevmerzhytska, O., Boryslavskiy, A. (2022). Ways of forming the need for a healthy lifestyle among young pupils. *Youth and market*, 1/199, 67-71. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.254057> (In Ukrainian).
 9. Rybalko, L., Permykov, O., Synytsya, T., Ostapov, A., Yopa, T. (2020). Organization of a health education environment of an educational institution. *Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*, 69(3), 106-110. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.21> (In Ukrainian).
 10. Burkhonova, M. K., Umirova, N. M. (2023). Pedagogical conditions of formation of healthy lifestyle skills in future primary education teachers. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, Progressive Academic Publishing, UK*, 11(3), 43-48. <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2023/11/Full-Paper-PEDAGOGICAL-CONDITIONS-OF-FORMATION-OF-HEALTHY-LIFESTYLE-SKILLS-IN-FUTURE-PRIMARY-EDUCATION.pdf>
 11. Khatuntseva, S., Kabus, N., Portyan, M., Zhernovnykova, O., Kara, S., Knysh, S. (2020). The Method of Forming the Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students. *Revista Românească Pentru Educație Multidimensională*, 12(1), 185-197. <https://doi.org/10.18662/rrem/208> (In Ukrainian).
 12. Maksymchuk, B., Matviichuk, T., Solovyov, V., Davydenko, H., Soichuk, R., Khurtenko, O., Groshovenko, O., Stepanchenko, N., Andriychuk, Y., Grygorenko, T., Duka, T., Pidlypiak, I., Gurevych, R., Kuzmenko, V., Maksymchuk, I. (2020). Developing Healthcare Competency in Future Teachers. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensională*, 12(3), 24-43. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.3/307> (In Ukrainian).
 13. Palamar, S., Nezhyva, L., Vaskivska, H., Vaschenko, O., Bondarenko, G., Naumenko, M. (2021). Health-Saving Competence of Future Primary School Teachers: Indicators of Development. *III International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence 2020 (ISC-SAI 2020), Advances in Economics, Business and Management Research*, 129, 307-315. <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.200318.038> (In Ukrainian).
 14. Razakova, F. S. (2022). Additional professional education of teachers in the field of health saving: problems and solutions. *Web of Scientist: Snternational Scientific Research Journal*, 3(4), 293-299. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/VHQS4>
 15. Torybayeva, J., Laulanbekov, A., Bitabarov, E. (2022). Modeling the process of formation health-saving competence of a future teacher. *Bulletin «Ablaikhan University of International Relations and World Languages». Series «Pedagogical sciences»*, 67(4), 23-34. <https://doi.org/10.48371/PEDS.2022.67.4.002%20>

The article was received by the editors 15.01.2026

The article is recommended for printing 23.02.2026

Published 31.05.2026